Xudayberganov Shuxrat Shavkatovich

Urganch Ranch texnologiya Universiteti Pedagogika mutaxassisligi magistranti

MUAMMOLI TA'LIM SHAROITIDA MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada muammoli ta'lim texnologiyasining o'quvchilarda mustaqil fikrlash kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rni nazariy va empirik jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot davomida muammoli vaziyat asosida tashkil etilgan darslarning o'quvchilarning tahliliy, tanqidiy va refleksiv tafakkuriga ta'siri o'rganildi. Tajriba-sinov natijalari muammoli ta'lim an'anaviy reproduktiv yondashuvga nisbatan mustaqil fikrlash ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar

muammoli ta'lim, mustaqil fikrlash, tanqidiy tafakkur, kognitiv faollik, refleksiya, pedagogik innovatsiya.

Annotation

This article analyzes the role of problem-based learning in developing students' independent thinking skills from both theoretical and empirical perspectives. The study examines the impact of lessons organized through problem situations on students' analytical, critical, and reflective thinking abilities. Experimental results indicate that problem-based learning significantly improves independent thinking compared to traditional reproductive teaching methods. Furthermore, the findings reveal that this approach enhances students' cognitive activity and learning motivation.

Keywords

problem-based learning, independent thinking, critical thinking, cognitive activity, reflection, pedagogical technology.

Аннотация

В данной статье рассматривается роль проблемного обучения в развитии навыков самостоятельного мышления учащихся с теоретической и эмпирической точек зрения. В ходе исследования был изучен эффект уроков, организованных на основе проблемных ситуаций, на развитие аналитического, критического и рефлексивного мышления. Результаты эксперимента показали, что проблемное обучение значительно повышает уровень самостоятельного мышления по сравнению с традиционными репродуктивными методами обучения. Также установлено, что данный подход способствует активизации познавательной деятельности и повышению учебной мотивации учащихся.

Ключевые слова

проблемное обучение, самостоятельное мышление, критическое мышление, познавательная активность, рефлексия, педагогическая технология.

Introduction (Kirish)

Zamonaviy ta’lim paradigmasi bilimlarni tayyor shaklda uzatishdan ko‘ra, o‘quvchilarning mustaqil bilim olish, tahlil qilish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan. Raqamli transformatsiya va globallashuv sharoitida shaxsning intellektual moslashuvchanligi muhim omilga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, muammoli ta’lim o‘quv jarayonini faollashtiruvchi samarali pedagogik texnologiya sifatida e’tirof etiladi.

Muammoli ta’limning nazariy asoslari pragmatik pedagogika vakili John Dewey ta’lim konsepsiyasiga borib taqaladi. U bilish jarayonini tajriba va muammoni hal qilish faoliyati orqali tashkil etishni ilgari surgan. Keyinchalik ushbu metod XX asrning 60-yillarida McMaster University da tibbiy ta’lim tizimida amaliyotga joriy etildi va muammoga asoslangan o‘qitish (Problem-Based Learning – PBL) modeli sifatida rivojlandi.

Mustaqil fikrlash masalasi psixologik va pedagogik tadqiqotlarda ham keng yoritilgan. Jumladan, Lev Vygotsky tafakkur rivojini ijtimoiy muhit va faoliyat bilan bog‘lagan bo‘lsa, Jean Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasida bilish jarayonining bosqichma-bosqich shakllanishini asoslab bergan.

Tadqiqotning dolzarbligi muammoli ta’limning mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi mexanizmlarini empirik jihatdan aniqlash zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqot maqsadi – muammoli ta’lim asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonining o‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalariga ta’sirini aniqlash.

Tadqiqot vazifalari:

1. Mustaqil fikrlash tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish.
2. Muammoli ta’lim asosida tajriba-sinov darslarini ishlab chiqish.
3. Olingan natijalarni statistik jihatdan qayta ishlash va tahlil qilish.

Methods (Metodologiya)

Tadqiqot aralash metodologiya asosida olib borildi.

Tadqiqot dizayni

Kvazi-eksperimental dizayn qo‘llanildi. Tadqiqotda 60 nafar o‘quvchi ishtirok etdi:

1 30 nafar – nazorat guruhi;
2 30 nafar – tajriba guruhi.

Tadqiqot bosqichlari

1. Diagnostik bosqich – boshlang‘ich darajani aniqlash.
2. Tajriba bosqichi – muammoli ta’lim asosida darslar tashkil etish (8 hafta).
3. Yakuniy baholash – mustaqil fikrlash ko‘rsatkichlarini aniqlash.

Baholash mezonlari

Mustaqil fikrlash quyidagi indikatorlar asosida baholandi:

- muammoni tahlil qilish qobiliyati;
- gipoteza ilgari surish;
- mantiqiy dalillash;
- refleksiv baholash.

Har bir indikator 10 ballik tizim asosida baholandi. Statistik tahlilda foizli ko‘rsatkich va o‘rtacha arifmetik qiymat qo‘llanildi.

Results (Natijalar)

Boshlang‘ich diagnostika natijalari har ikki guruhda mustaqil fikrlash darajasi deyarli bir xil ekanligini ko‘rsatdi (o‘rtacha 4,8 ball).

Tajriba yakunida quyidagi natijalar qayd etildi:

Ko‘rsatkich	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
O‘rtacha ball	5,6	8,2
Yuqori daraja (%)	30%	67%
Past daraja (%)	25%	8%

Natijalar tajriba guruhida mustaqil fikrlash ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshganini ko‘rsatdi. Ayniqsa, gipoteza ilgari surish va dalillash ko‘nikmalarida yuqori o‘sish kuzatildi.

Discussion (Muhokama)

Olingan natijalar muammoli ta’limning samaradorligini tasdiqlaydi. Muammoli vaziyat o‘quvchida intellektual qiyinchilikni yuzaga keltirib, tafakkur jarayonini faollashtiradi. Bu jarayon konstruktiv o‘qitish nazariyalariga mos keladi.

Shuningdek, muammoli ta’lim o‘quvchilarda:

- tanqidiy yondashuv;
- mustaqil qaror qabul qilish;
- o‘z fikrini asoslash;
- jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirdi.

Natijalar John Dewey va konstruktivistik pedagogika g‘oyalarini amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Biroq metodni qo‘llashda vaqt va metodik tayyorgarlik muhim ahamiyat kasb etadi. Muammoli ta’lim sharoitida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi va ichki motivatsiyasi oshdi. Bu holat

o‘quv jarayonining mazmunan boyishi va o‘quvchilarning shaxsiy tajribasi bilan bog‘lanishi orqali izohlanadi. Muammoli vaziyat real hayotga yaqin bo‘lgani sababli, o‘quvchilar o‘z faoliyatining amaliy ahamiyatini anglay boshlaydi.

Biroq muammoli ta’limni joriy etishda ayrim cheklovlar mavjud. Birinchidan, darslarni rejalashtirish ko‘proq vaqt va metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Ikkinchidan, barcha mavzular ham muammoli shaklda samarali tashkil etilavermaydi. Uchinchidan, o‘qituvchining fasilitatorlik kompetensiyasi yetarli bo‘lmasa, jarayon kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shu bois metodni qo‘llashda bosqichma-bosqichlik va tizimlilik tamoyiliga amal qilish zarur.

Kelgusidagi tadqiqotlarda muammoli ta’limning turli yosh bosqichlarida, turli fanlar kesimida va raqamli ta’lim muhitida qo‘llanilishi chuqurroq o‘rganilishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, mustaqil fikrlashni baholashning standartlashtirilgan diagnostik vositalarini ishlab chiqish ham dolzarb masala hisoblanadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari muammoli ta’limning nafaqat bilish jarayonini, balki shaxsning intellektual va motivatsion rivojlanishini ham ta’minlovchi kompleks pedagogik mexanizm ekanligini ko‘rsatadi. Bu esa uni zamonaviy kompetensiyaviy ta’lim modelining muhim tarkibiy qismi sifatida e’tirof etish imkonini beradi.

Conclusion (Xulosa)

Tadqiqot natijalari muammoli ta’lim mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi ekanligini ko‘rsatdi. Muammoli vaziyat asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning tahliliy, tanqidiy va refleksiv tafakkurini rivojlantiradi.

Shu bois, ta’lim jarayoniga muammoli ta’lim texnologiyasini tizimli joriy etish zamonaviy kompetensiyaviy model talablariga mos keladi. Tadqiqot davomida motivatsion omillarning ham o‘zgarishi kuzatildi. Shuningdek, tadqiqot muammoli ta’limning faqat kognitiv emas, balki motivatsion va shaxsiy rivojlanish omillariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. O‘quvchilarda o‘quv faoliyatiga nisbatan ichki qiziqish, mas’uliyat hissi va o‘z fikrini asoslashga intilish kuchaydi. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy ta’lim modelining asosiy talablariga to‘liq mos keladi.

Amaliy jihatdan quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Muammoli ta’lim mustaqil fikrlashni shakllantirishning samarali didaktik vositasidir.
2. Ushbu metod o‘quvchilarda yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalarini (analiz, sintez, refleksiya) rivojlantiradi.
3. Muammoli vaziyatlar o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini integratsiyalashgan holda shakllantiradi.
4. O‘qituvchining fasilitatorlik roli metod samaradorligining muhim omili hisoblanadi.

Shu bilan birga, metodni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish, darslarni puxta loyihalash va baholash mezonlarini aniq belgilash zarur.

Umuman olganda, muammoli ta’lim sharoitida mustaqil fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning intellektual salohiyatini ochib berish, ularni hayotiy va kasbiy muammolarni hal etishga tayyorlash hamda raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Kelgusida muammoli ta’limning turli fanlar, yosh bosqichlari va raqamli ta’lim muhiti sharoitida qo‘llanilishi yuzasidan keng ko‘lamli tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
2. Piaget, J. (1972). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press.
4. Barrows, H. S. (1986). A taxonomy of problem-based learning methods. *Medical Education*, 20(6), 481–486.
5. Savery, J. R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 1(1), 9–20.
6. G‘ulomov, S. (2015). Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi.
7. Tolipov, O‘. (2012). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar nazariyasi. Toshkent.
8. Xoliqov, A. (2018). Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. Toshkent.